

УДК 821.26.219.54

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.8>

М. В. Сінельнікова

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6085-6087>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії

Національного університету «Львівська політехніка»

ПОМСТА – ЯК ЧАСТИНА ДОСВІДУ РЕСЕНТИМЕНТУ

Помста – це страва, яку подають холодною.

Ресентимент є багатограним афективним явищем, до складу якого входять різноманітні почуття та емоційні стани, серед яких лідирують образа, заздрість та мстивість. Поняття «ресентименту» набуло неабиякої популярності завдяки творам Фрідріха Ніцше, який використовував це французьке слово для позначення своєрідного перевоту в сфері моралі. На думку Ніцше, ресентимент – це комплекс негативних почуттів, серед яких переважають зла пам'ять і жага помсти [9, с. 123]. Його «справу» продовжив Макс Шелер, який у своєму відомому творі «Ресентимент в структурі моралей» [12] визначив помсту та заздрість ключовими елементами у формуванні почуття ресентименту.

В подальшому багато авторів вказували на тісний зв'язок ресентименту з жагою помсти, наслідуючи в цьому Ніцше, який називав ресентимент «котлом невгамовної мстивості» [9, с. 11]. Зокрема, С. Шаап характеризує взаємини мстивості та ресентименту наступним чином: «злоякісна жага помсти, яку стимулює отруйна здатність уявляти, є типовою людською здібністю – *ресентиментом*» [15, с. 26]. Його підтримує Г. Елгат, який стверджує, що «кожен акт помсти походить, принаймні частково, від ресентименту» [3, с. 36]. Своєю чергою Дженкінс наголошує, що «ресентимент – це лише питання досвіду мстивості» [4, с. 192]. І, нарешті, Т. Лютий зауважує, що «ресентимент не просто об'єднує конкретні емоції, пов'язані з ревностями, а є нереалізованою помстою та *ненавистю до життя*» [7, с. 893].

Аналізуючи подібні думки, може скластися помилкове враження, що помста – це і є ресентимент, тобто, що вони тотожні поняття. Але насправді це, звісно, не так. Хоча ресентимент і жага помсти дійсно тісно взаємопов'язані між собою – з цим важко посперечатися, однак вони не ідентичні поняття. З огляду на це, метою даної статті є з'ясування складного механізму формування та функціонування почуття ресентименту та його зв'язку з помстою, а також розгляд тих рис, які їх об'єднують та, що найголовніше, розділяють.

Виклад основного матеріалу. Мстивість була властива людям завжди, але сьогодні вона набуває значно більше граней та форм свого виявлення. Не останню роль в цьому відіграє руйнівний потенціал ресентименту – почуття злостивості, ненависті, образи та ін., через розчарування, безсилля, імпотенцію та неспроможність, які викликають та формують в людини стійке почуття мстивості. Однак ресентимент – це лише «спокуса помсти» [6, с. 87] або вічна дія без дії. Це певною мірою проливає світло на сутність відомої фрази: «помста – це страва, яку подають холодною», оскільки відповідна дія («удар у відповідь») залишається відтеремнірованою, що дозволяє ресентиментній особистості плекати надію на можливу відплату в недалекому майбутньому.

Це чудово характеризує природу мстивості, а разом і ресентименту: «дві особливості важливі для класифікації певного акту як акту помсти: гальмування та стримування імпульсу-реакції (а також пов'язаних з ним гніву і злості) і зумовлене цим перенесення відповідної реакції на інший час, до кращих обставин» [12, с. 50]. В даному випадку важливим є те, що помста залишається відстроченою, тобто нереалізованою. Не даремно, Макс Шелер закликав шукати сліди ресентименту там, де сила афектів поєднується із нездатністю перетворити їх на вчинки [12, с. 224].

Ресентимент будується на пригнічених і повторно пережитих емоціях [1, с. 256], що характеризує людську неспроможність. Коли ресентиментна особистість стримує себе, «закусивши губу», через фізичну чи духовну слабкість, зі страху і трепету перед тим, хто цю слабкість провокує. Власну імпотенцію можна відчувати в широкому діапазоні конкретних обставин: щоразу, коли хтось перебуває в присутності когось сильнішого, розумнішого, красивішого, благороднішого, кращого за себе [2, с. 217]. Це викликає внутрішній неспокій, за який ресентиментна людина готова помститися [8, 211].

Тому ресентимент здебільшого властивий слабким людям, які володіють нав'язливим і дошкульним почуттям власного безсилля через свою неспроможність витримати тягар

відповідальності за вчинки, які привели їх до такого жалюгідного та стражденного стану. Прагнучи позбутися цього тягара, слабкі особистості намагаються перекласти його на інших, плекаючи і виношуючи свою помсту, викликану безпорадністю. Саме імпотенція волі щодо неможливості змінити, «переписати» минуле, що в свою чергу не дає змоги формувати власне майбутнє, викликає деякий «первісний біль» [10, с. 126], який постійно відчуває людина ресентименту.

Тут стає більш зрозумілим сенс ніцшеанської «злої пам'яті», яка спонукає ресентиментну особистість постійно «ятрити» свої рани, не даючи можливості забути завдані їй образи. Ресентимент приводить до того, що безсила людина сама не хоче позбутись того, що її переслідує, як і того, що залишається в її пам'яті. Вона знову і знову пригнічує себе спогадами, докоряє собі, перетворюючи своє життя на суцільне пекло і покарання. Це чудово описує Макс Шелер: «мстива людина інстинктивно і без свідомого акту волі тягнеться до подій, які можуть спричинити мстивість, або вона схильна бачити образи у всіх видах абсолютно невинних дій і зауважень інших» [12, с. 27]. Людина «автоматично вибирає ті аспекти досвіду, які можуть виправдати фактичне застосування цієї [мстивої] моделі почуттів» [12, с. 47].

Ресентимент живиться нездатністю звільнитися від чіпких споминів, у яких комусь зручно бачити себе упослідженим [6, с. 84]. Подібна «нездатність забувати» перетворює людину на «жертву, сповнену жаги до помсти» [15, с. 25]. Ресентиментна особистість не намагається викликати до себе співчуття чи жаль, радше навпаки, вона прагне справедливої відплати за свої страждання. Так помста починає набувати форми ресентиментного обвинувачення, адже «хтось повинен бути винен в тому, що я почуваюся погано» [9, с. 15]. Людина ресентименту переконана, що її образи ніколи не повинні залишатися без відплати, яка, по суті, є прагненням відновити втрачену силу та спроможність.

Позбувшись реальної влади, ресентиментна особистість, однак, не втрачає своєї «зарозумілості» та «спраги правити», її «воля до влади» залишається недоторканою» [14, с. 286-287]. Тому вона шукає «помсти як способу відновити свою спірну перевагу» [14, с. 289]. Таким чином, прагнення помсти перетворюється, по суті, на жадання влади. Саме в помсті ресентиментна особистість знаходить таку бажану для себе силу. Зважаючи на це, можна стверджувати, що помста, як і ресентимент – це «сила безсилої людини» [16, с. 41].

Сама позиція «жертви», яку обирає людина ресентименту, використовується нею як елемент влади над іншими: будучи слабкою, але при цьому звинувачуючи когось, вона тим самим отримує

певну перевагу над обвинуваченими. Так, завдяки ресентименту, в слабкодухого формується ілюзія, нібито він перемагає сильного. Через це людина ресентименту погоджується бути жертвою і заради цього вона ладна зносити будь-які страждання. Таким чином, ресентимент виражає тиранічну волю «страждальця і мученика, який мстить за себе усім речам, накладаючи на них... і впалюючи в них свій образ, образ своїх страждань» [8, с. 370]. Якщо хтось позбавляє мене мого престижу чи влади, тоді він заслуговує на страждання. Так ресентиментна особистість перетворює на жертву не лише себе, але й інших.

Не дивно, що ресентимент призводить до формування почуття ненависті та ворожості по відношенню до інших людей, які визнаються причиною усіх невдач слабкодухого. В такий спосіб ресентиментна особистість проектує власне безсилля назовні як претензію – навіть теорію – про несправедливість у світі [13, с. 261]. Тут, на думку Ніцше, відбувається своєрідна підміна понять: «те, чого вони вимагають, вони називаються не відплатою, а «торжеством справедливості»... те, у що вони вірять і на що сподіваються, є не надія на помсту ... але перемога Бога, *справедливого* Бога над безбожниками» [9, с. 264]. Таким чином, Ніцше натякає, що людина ресентименту всіма силами намагається приховати і замаскувати свою ненависть і мстивість, навіть від самої себе.

Насправді поняття «справедливості» потрібне людині ресентименту лише для того, щоб не трактувати акти своєї мстивості як особисті. Тому вона видає їх за виконання необхідного обов'язку, прагнучи узгодити це з ідеєю «доброти» та «турботи» про свого ближнього, який завинив. Але пошуки «винного» – це лише своєрідна захисна реакція ресентиментної особистості на власне невдоволення, в основі якої лежить примарна надія, що відплата звільнить її від страждань. Таким чином ресентимент пропонує певну втіху тим, хто постраждав, адже дозволяє виразити ворожість, ненависть чи образу іншим, альтернативним способом, а не просто пригнічувати їх.

На необхідності іншого, як збудника і подразника почуття ресентименту, наголошував ще Ніцше, говорячи про поворот погляду, що оцінює – назовні, замість концентрації його на самому собі [9, с. 87]. Саме через це ресентимент дуже часто вважають реакційним почуттям. Однак за логікою свого розгортання, він виступає не тільки як наслідок впливу зовнішніх обставин, але і як дія у відповідь. Ресентимент може ставати активним, коли налаштовує людину на інтенсивний пошук в інших людях, взаєминах чи життєвих реаліях таких властивостей, які б знову і знову живили її мстивість, даючи цьому почуттю право на існування. Це дає підстави стверджувати, що саме мстивість активує реакційний потенціал ресенти-

менту, перетворюючи його на джерело активності, адже «те, що починалося реакцією на інших, перетворюється на дію щодо інших [15, с. 29].

Однак помста – це не вихід, це, радше, пастка чи глухий кут, в який людину заганяє ресентимент, перетворюючись для неї на повільно діючу «отруту» [15]. Адже реалізувавши одного разу такий бажаний акт помсти, ресентиментна особистість на цьому не зупиняється, прагнучи втілювати отриманий руйнівний потенціал знову і знову. Так, під тиском ресентименту, прагнення помсти починає прогресувати, тому не дивно, що з часом об'єкти людської мстивості стають дедалі абстрактнішими. Помста стає для ресентиментної людини ніби безособовою та спрямованою не на конкретний об'єкт, який завдав їй шкоду, а проти всього світу. Це проявляється у вигляді необґрунтованої агресії, нападу, обвинувачення чи негативу, який спрямований на кожного, хто потрапляє в поле зору людини ресентименту. Таким чином, завдяки ресентименту спрямована на конкретний об'єкт помста перетворюється на розфокусовану, розсіяну мстивість. Через що починає формуватися почуття «чистої» помсти, яка здійснюється заради себе самої.

Безвихідь подібної ситуації полягає в тому, що ресентимент, як і помста, не звільняють людину, вони лише провокують ще більше страждань. Злостива реакція на труднощі, навряд чи допоможе людині їх вирішити, а пошуки винного та спроби його реального чи уявного покарання, спонукає до пробудження «жадання відплати, що його називають *ресентиментом*» [6, с. 84]. Таким чином, прагнення помститися прирікає людину «на вічні муки ресентименту» [5, с. 487], через що імпульси мстивості, зрештою, повертаються до самої людини, набуваючи саморуйнівного характеру.

Спрямована на іншого помста, яка з часом усвідомлюється як марна, перетворює життя ресентиментної особистості на вічну муку. Людина хоче чогось, чого не може досягнути, шукає компенсації, однак у підсумку ще більше страждає від усвідомлення того, що навіть здійснена помста її не рятує. Це приводить ресентиментну людину до більш чіткішого розуміння своєї безпорадності, що зрештою, може призвести до формування стійкого почуття неповноцінності та меншовартості.

Через це мстива «справедливість», мотивована почуттям ресентименту, нездатна відновити рівновагу, вона лише створює її тимчасову ілюзію. Помста не дарує людині бажаного спокою і злагоди ні з самою собою, ні з оточуючим світом. Вона, як і ресентимент, не здатна відмінити того, що відбулося чи повернути втрачене, що занурує людину в коло вічного невдоволення. Те, що сталося, практично неможливо забути, минуле продовжує переслідувати теперішнє, заступаючи собою майбутнє. Замкнене коло провини і від-

плати постійно підживлюється відразу до себе та інших і нездатністю пробачити ні собі, ні іншим. Саме таким чином імпульси мстивості набувають руйнівного та саморуйнівного характеру, перетворюючи ресентимент на саморесентимент або саморуйнування.

З часом «праведний месник» сам перетворюється на дзеркальне відображення власних кривдників, через що його вчинки стають такими ж жахливими та відразливими, як і ті, які до них призвели. Тому не дивно, що почуття ресентименту, як і мстивість, часто пов'язують з такими згубними людськими рисами, як ірраціональність, імпульсивність та божевілля [11, с. 139]. Під впливом ресентименту, людина вже не здатна адекватно сприймати ні себе, ні світ навколо. Правдоподібна брехня, яку вона для себе створює, витісняє та підміняє жорстоку реальність, в якій ресентиментна особистість виявляється слабкою, безсилою та нездатною чинити опір. Прагнучи помститися усьому світові, людина викривляє власну шкалу оцінок, створюючи тим самим абсолютно нову реальність, що викриває феноменологічний та моральний виміри почуття ресентименту.

Саме тут варто згадати, що Ф. Ніцше не лише описував загрози, пов'язані з поширенням почуття ресентименту і прагненням помсти, але і намагався віднайти протидію подібній небезпеці. Вона передусім пов'язана із людським самоподоланням, яке передбачає можливість забути травматичне минуле та пробачити собі та іншим. Це можливо лише за умови, коли особистість почне сприймати власне минуле як незмінний та завершений факт, що перетворить її образи, ненависть, мстивість та ресентимент на активізацію внутрішніх ресурсів для самоперевернення та самовдосконалення.

Лише так імпульс помсти, а з ними і почуття ресентименту, не будуть спрямовані на руйнування чи саморуйнування, а перетворяться на позитивний потенціал для реалізації людської свободи. Особистість здатна це зробити, а правдиве пізнання та сприйняття реальності можуть послужити відправною точкою для подібних активних змін як самої себе, так і оточуючої дійсності. Таким чином, прощення і прийняття стають необхідними умовами для звільнення як від мстивості, так і від почуття ресентименту.

Підсумовуючи, можна констатувати, що імпульс помсти є найбільш сприятливим для формування почуття ресентименту, який в свою чергу мотивує акти мстивості. Однак помста не є обов'язковим елементом почуття ресентименту, тим більше не ототожнюється з ним. Вона є лише вихідним пунктом, який стимулює та активує почуття ресентименту, не вичерпуючи його глибинної сутності. Таким чином виходить, що

помста – це не завжди ресентимент, оскільки вона може бути мотивована та сформована іншими почуттями та афектами, тоді як ресентимент – це завжди мстивість. Тому сама по собі помста може і не мати жодного відношення до ресентименту. Але чим довше вона не буде реалізована, чим глибше вона проникатиме всередину людини, тим більше вона сприятиме формуванню почуття ресентименту.

Звідси випливає, що ресентимент – це більш тривале почуття, ніж помста, яка рано чи пізно вичерпує себе. Ресентимент, навпаки, проникаючи в особистість людини, стає постійною рисою її характеру. Здійснена помста вичерпує її, тоді як ресентимент не спинається ніколи, стаючи частиною людини та її життя. Помстившись одного разу людина, під впливом ресентименту, не зупиняється і її жага мстивості стає негнатовною, перетворюючи її на безумця. Таким чином, коли імпульс помсти обертається на пристрасть і одержимість, а її об'єкт вже не має жодного значення, лише тоді мова йтиме про ресентимент, частиною досвіду якого і стає подібна мстивість.

Висновки. Багато отожднюють ніцшеанське почуття ресентименту з помстою, хоча насправді це не зовсім так. Безумовно помста – це невід'ємний компонент досвіду ресентименту, вихідний імпульс його виникнення та формування. Але помста не є тотожна ресентименту, оскільки її можна відчувати і поза ним. **Подальші дослідження** допоможуть краще зрозуміти сутність ніцшеанського феномену ресентименту та ліпше зрозуміти його зв'язок із почуттям помсти та імпульсом мстивості.

Література

1. Aeschbach S. *Ressentiment – An Anatomy* [Doctoral thesis. University of Geneva]. Archive Ouverte UNIGE, 2017. <https://doi.org/10.13097/archive-ouverte/unige:103621>
2. Byrne P. *Ressentiment and the Preferential Option for the Poor*. *Theological Studies*. 1993. Volume 54. P. 213–241.
3. Elgat G. *Nietzsche's Psychology of Ressentiment: Revenge and Justice in On the Genealogy of Morals*. New York : Routledge, 2017. 180 p.
4. Jenkins S. *Ressentiment, Imaginary Revenge and the Slave Revolt*. *Philosophy and Phenomenological Research*. 2018. Volume 96. Issue 1. P. 192–213.
5. Kaufmann W. *Nietzsche : Philosopher, Psychologist, Antichrist*. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 2013. 560 p.
6. Лютий Т. *Культура припад і спротиву*. Київ : Темпора, 2020. 576 с.
7. Лютий Т. *Ніцше. Самоперевернення*. Київ : Темпора, 2017. 978 с.
8. Nietzsche F. *Die Fröhliche Wissenschaft*. Hamburg : Nikol Verlag, 2021. 272 p.
9. Nietzsche F. *On the Genealogy of Morality and Other Writings : Revised Student Edition*. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 242 p.
10. Poellner P. *Ressentiment and Morality. Nietzsche's On the Genealogy of Morality : A Critical Guide*. Cambridge : Cambridge University Press, 2011. P. 120–141.
11. Rose M. *Hamlet and the Shape of Revenge*. *English Literary Renaissance*. 1971. Volume 1. Issue 2. P. 132–143.
12. Scheler M. *Ressentiment. Das Ressentiment im Aufbau der Moralen*. Trans. by Louis A. Coser. URL: <https://hscif.org/wp-content/uploads/2018/04/Max-Scheler-Ressentiment.pdf> (дата звернення квітень 2018).
13. Solomon R. *One Hundred Years of Ressentiment : Nietzsche's Genealogy of Morals. Nietzsche, Genealogy, Morality: Essays on Nietzsche's On the Genealogy of Morals*. Berkeley : University of California Press, 1994. P. 95–126.
14. Reginster B. *Nietzsche on Ressentiment and Valuation*. *Philosophy and Phenomenological Research*. 1997. Volume 57. Issue 2. P. 281–305.
15. Шаап С. *Мстива отрута: Ріст невдоволення / з під. пер. С. Святенко*. Київ : Вид-во Жупанського, 2015. 224 с.
16. Zagorac I., Haaz I. *Many Shades of Ressentiment. Ethics and Overcoming Odious Passions : Mitigating Radicalisation and Extremism Through Shared Human Values in Education*. 2023. P. 33–58.

Анотація

Сінельнікова М. В. Помста – як частина досвіду ресентименту. – Стаття.

Часто ресентимент асоціюють з помстою. Але помста – це лише частина досвіду ресентименту, яка нарівні із задрістю та образою, створює надійне підґрунтя для формування даного почуття. Зауважено, що бажання помсти можна відчувати і незалежно від ресентименту, оскільки його можуть викликати інші негативні почуття та емоції. Однак ресентимент – це завжди помста, але для того, щоб вона стала вихідним пунктом для виникнення ресентименту, необхідними є ряд умов. Перш за все людина повинна усвідомити своє безсилля у вирішенні життєвих проблем та негараздів, що в подальшому призводить до формування комплексу неповноцінності. Далі необхідними є витіснення, гальмування і перенесення безпосередньої реакції на «більш відповідний» час, що заважає людині діяти вільно та відкрито. Намагаючись позбутися цього негативного стану, особистість звертається до помсти та ресентименту, які їй у цьому допомагають.

Це, в свою чергу, звільняє людину від почуття відповідальності за власні дії та життя. Ресентимент, як і помста, містять в собі віру в те, що хтось або щось несе відповідальність за ті страждання, які відчуває людина. Тому вона починає трактувати когось чи щось як основну причину своєї безпорадності та невдоволення. Це переконання змушує її спрямовувати свою помсту, а разом і весь руйнівний потенціал ресентименту (агресію, ненависть, лютю тощо), на конкретну ціль. Зазначено, що почуття ресентименту більше проявляє себе в помсті, яка вже не націлена на конкретний об'єкт, а є розфокусованою та розсіяною. Таким чином, ресентимент формує ідею «чистої» помсти, яка найкраще «виростає» там, де є

невдоволення власним життям чи страждання, які це невдоволення викликають.

Відзначено, що завдяки мстивості людина ресентименту прагне повернути собі відчуття влади, тим самим перетворюючи ресентимент з реактивного на активне почуття. При цьому мстивість та ресентимент людина прикриває поняттям справедливості. Хоча насправді, вони дуже далекі від неї, навіть більше, вони можуть стати на заваді її реалізації, оскільки «заряджена» ресентиментом людина, схильна «вибухати» злобою проти всіх і вся, що дозволяє класифікувати її дії як несправедливі.

У висновку стверджується, що ресентимент – це уявна відплата, граничною формою якої є помста, проте вона може позначатись і реальною дією, яка проявляється у вчинках людини. Тому помсту можна розцінювати як механізм людського захисту від комплексу неповноцінності, слабкості тощо, які виступають основними складниками почуття ресентименту.

Ключові слова: ресентимент, помста, «зла пам'ять», Ф. Ніцше, справедливість.

Summary

Sinelnikova M. V. Revenge is part of the experience of resentment. – Article.

Ressentiment is often associated with revenge. But revenge is only a part of the experience of resentment, which, along with jealousy and resentment, creates a reliable basis for the formation of this feeling. It is noted that the desire for revenge can be felt regardless of resentment, as it can be caused by other negative feelings and emotions. However, resentment is always revenge, but in order for it to become the starting point for the emergence of resentment, a number of conditions are necessary. First of all, a person must realize his powerlessness in solving life's problems and troubles, which in the future leads to the formation of an inferiority complex. Further, it is necessary to suppress,

inhibit and transfer the immediate reaction to a «more suitable» time, which prevents a person from acting freely and openly. Trying to get rid of this negative state, the individual turns to revenge and resentment, which help him in this.

This, in turn, frees a person from a sense of responsibility for his own actions and life. Resentment, like revenge, involves the belief that someone or something is responsible for the suffering one experiences. Therefore, she begins to interpret someone or something as the main cause of her helplessness and dissatisfaction. This belief forces her to direct her revenge, and at the same time the entire destructive potential of resentment (aggression, hatred, rage, etc.), on a specific target. It is noted that the feeling of resentment manifests itself more in revenge, which is no longer aimed at a specific object, but is defocused or scattered. Thus, resentment forms the idea of «pure» revenge, which best «grows» where there is dissatisfaction with one's own life or the suffering that this dissatisfaction causes.

It is noted that thanks to vindictiveness, a person with resentment seeks to regain a sense of power, thereby transforming resentment from a reactive to an active feeling. At the same time, a person covers vindictiveness and resentment with the concept of justice. Although in fact, they are very far from it, even more, they can become an obstacle to its implementation, since a person «charged» with resentment tends to «explode» malice against everyone and everything, which allows her to classify her actions as unjust.

The conclusion states that resentment is an imaginary retribution, the ultimate form of which is revenge, but it can also be marked by a real action that manifests itself in a person's actions. Therefore, revenge can be regarded as a mechanism of human protection against the complex of inferiority, weakness, etc., which are the main components of the feeling of resentment.

Key words: resentment, revenge, «evil memory», F. Nietzsche, justice.